

Čar branja

Povzetek

V svojem prispevku bom spregovorila o branju, knjigah in knjižnicah z vidika mladinskega knjižničarja, pri čemer bom izhajala predvsem iz osebnih refleksij in lastnih izkušenj, ki sem jih pridobila pri delu z mladimi bralci. Osredotočila se bom na mladostnike v tretji triadi osnovne šole.

Če bi vsi, ki imamo privilegij, da svoje navdušenje nad knjigami in ljubezen do branja delimo z drugimi, to zmogli živo občutiti, bi bila polovica že narejena. Branje je vstopanje v neznane svetove, neukročene misli¹ in čustvene pretrese in je zato ena od (najvišjih) oblik svobode. To so vrednote, ki bi jih morali odstirati tistim, ki v svet branja šele vstopajo.

Knjiga ni potrošni material, ampak umetniški izdelek. Mladinska knjižnica je prostor svobode in sprejetosti, kjer so dobrodošli tudi tisti, ki branja (še) ne marajo.

O mladinski knjižnici

Moje delo mladinske knjižničarke je tesno povezano z osrednjim pionirskim oddelkom v Mariborski knjižnici. Po osemnajstih letih dela mislim, da je to eden najboljših poklicev, kar jih je, saj omogoča izjemno mero svobode, nenehen stik z najnovejšo literarno in likovno produkcijo in ne nazadnje obdanost z mladostjo. Zahteva pa tudi vzdrževanje radovednosti in ustvarjalnosti.

Knjige so me očarale že v predbralnem obdobju. Z enako strastjo, s kakršno sem kot deklita listala po knjigah, sem zaključila študij primerjalne književnosti in se po zaposlitvi v Mariborski knjižnici začela posvečati mladinski književnosti. Kot zanimivost naj omenim, da v moji primarni družini posebne ljubezni do knjig in branja nismo gojili, pa tudi sama svoje bralne strasti, kljub upoštevanju vseh napotil, na svoje potomce nisem uspela prenesti.

Z leti sem vedno bolj prepričana, da mora biti mladinska knjižnica prostor svobode, odprtosti in sprejemanja. To so vrednote, v katere verjamem in za katere mislim, da jih mladi bralci v Pionirski knjižnici Rotovž tudi začutijo. Otroci in mladostniki knjižnice ne bi smeli doživljati predvsem (ali celo samo) kot podaljšek šole, pač pa kot prostor, kamor prihajajo ali se zatekajo, ker se v njem počutijo varno in dobrodošlo in to ne glede na to, če imajo radi knjige in branje ali ne. To pomeni, da lahko tukaj počnejo stvari, ki pritičejo njihovi starosti: družijo se s prijatelji, poslušajo glasbo, se priklopijo na wifi, parčkajo v skritem kotičku, (skupinsko) delajo domače naloge, izdelujejo plakate (v parih), kartajo, prejemajo inštrukcije in nenazadnje berejo ali listajo knjige... Mladostniki morajo jasno vedeti, da je vse to, znotraj nekih razumnih meja, v naši knjižnici sprejemljivo in zaželeno.

Branje mora biti vedno stvar svobodne izbire in nikoli prisile. Poudariti moram, da ne govorim o domačem branju, ki spada v šolski program in za katerega menim, da mora biti, tako kot vsako drugo

¹ Besedna zveza je uporabljena iz naslednjega citata: »Odrasli bralci se zavedamo, da ni bolj tvegane početja, kot je prav branje knjig – nič nas ne more bolj pahniti v neznanost kot dobra knjiga! – toda mladim bralcem knjig (posebej domače branje) predstavljajo le duhamorno početje. Tudi mladi bralci bi morali vedeti, da z branjem vstopajo v svetove divjih, neukročenih misli o svetu, ki jim je domač in poznan.« (Lah, Klemen: Vsaka resnična zgodba je neskončna ali kako mlade spodbuditi k branju, v: *Otrok in knjiga*, 2017, št. 98, str. 22-23.)

šolsko delo, opravljeno. Ne govorim niti o bralni znački, za katero se mi včasih zdi - čeprav poudarjam, da področje premalo poznam, da bi lahko izrekala sodbe - da je sistem vendarle zastavljen tako, kot da gre za postransko, ne ravno prijetno dodatno obveznost, ki jo učitelji in učenci morajo opraviti. Na tem mestu govorim izključno o pristočnem branju, ki je še najbolj v domeni knjižničarjev, pa naj bodo izposojevalci ali izvajalci bibliopedagoških ur.

Kadar skupina mladostnikov, ki je na obisku v knjižnici, začne izražati odklonilno stališče do branja in knjižnice - in to v večji ali manjši meri zagotovo začne - je popolnoma neprimerno postaviti se v vlogo vsemogočnega odraslega. Neprimerno je tudi slepo siljenje z branjem, še posebej, če to počne nekdo, ki ni strasten bralec. Pri tem imam v mislih spodbude, ki od branja v resnici odvrta: premalo berete, branje je pomembno za širjenje besednega zaklada, če boste brali, boste boljše pisali spise, ipd. Vse to je sicer lahko res, vendar pa gre za tako odbijajoče in duhamorne izjave, ki bi od branja odgnale tudi profiliranega odraslega bralca.

To, kar bi na bibliopedagoških urah morali početi z mladostniki, je buditi *ljubezen* do branja in *navdušenje* do knjig. Spregovoriti bi morali tudi o samem procesu branja, saj ima vsaka prebrana knjiga svojo genezo, vsak bralec pa individualne izkušnje in intimne bralne rituale. Poudarjati enakovrednost (branja) strokovnih in leposlovnih knjig. Kadar pa govorimo o književnosti, moramo vedeti, da književnost ni učenje povzetkov literarnih del. Dobre književnosti ni brez osebnih izkušenj ustvarjalca na eni in bralca na drugi strani. Zato tudi resnični pogovor o leposlovnih knjigi ne more biti neoseben. Književnost je medij za izmenjavo osebnih izkušenj in vsak izvajalec bibliopedagoških ur bi se moral tega zavedati.

Kaj je torej na branju tako vznemirljivega, da lahko bralna strast traja in celo raste doživljenjsko? Pri pregledu literature zlahka naletimo na toge pedagoške definicije, ki poudarjajo koristnost branja, manj pa je takih, ki poudarjajo kompleksnost, lepoto in užitke tega početja.²

Moj odgovor na zastavljeno vprašanje je tak: Branje je potovanje v druge svetove in dimenzije. Um deluje s polno paro, telo pa je lenobno zleknjeno. Branje je pobeg od sebe in hkrati brskanje po lastni duševnosti. Branje je identificiranje s književnimi liki, njihovimi konflikti in dilemami, ki so lahko tudi moje lastne. Branje pretrese in šokira in sili k novemu preizpraševanju. Branje je čudenje nad avtorjevo inteligenco, nekonvencionalnostjo, sposobnostjo imaginarnega. Branje je medij za izmenjavo najglobljih človeških misli, hotenj in čustvovanj.

² Poleg Lahovega navedka, ki je naveden v prejšnji opombi, dodajamo še naslednja: »*Branje pa je veliko več kot pismenost. Branje vključuje interpretacijo in imaginacijo; je dar kulture, s katerim poiščemo pomen. Branje 'med vrsticami' omogoča bralcu, da uporabi domišljijo in znanje, da razume besedilo, ki ga ima pred seboj.*» (Furedi, Frank: *Moč branja: od Sokrata do Twitterja*, Ljubljana, UMco, 2017, str. 9.)

»*Branje je tvegano početje. A prav psihološko vznemirjenje, ki ga je povzročalo pisano besedilo in pretresi, ki so sledili, so branju dali veljavo in privlačnost. Bralci lahko raziskujejo svet in se na tej poti obenem poglobijo vase.*« (Furedi, Frank: *Moč branja: od Sokrata do Twitterja*, Ljubljana, UMco, 2017, str. 249)

Branje skozi zgodovino v prihodnost

Znanje in književnost sta obstajala še preden je bila izumljena pisava. Marija Stanonik navaja, da je najstarejša ustna književnost nastajala pred 100.000 – 13.000 leti, najstarejši zapisi pa pred 4000 leti. Poudarja tudi, da ustno predajanje misli poteka drugače kot pisno: za ustni transfer so potrebni dialog, skupnost in čustven angažma tako tistega, ki sporočilo predaja kot tistega, ki ga sprejema; za razliko od pisnega, ki je stvar analize in razumskega dojetja v samoti.

Z izumom pisave se je marsikaj spremenilo. »*Branje je preobrazilo človekovo zavest in spremenilo svet. Poleg tega, da je mogočno komunikacijsko sredstvo in vir zadovoljstva, nam odpira vrata do znanja o skoraj vsem, kar je pomembnega na svetu.*« (Furedi, Frank: *Moč branja: od Sokrata do Twitterja*, Ljubljana, UMco, 2017, str. 9)

Vendar pa navdušenje nad koristnostjo pismenosti na eni strani, na drugi pa strah pred njenim delovanjem na posameznika in družbo, sobivata od Sokratovih časov naprej. V 20. stoletju je množična pismenost sicer veljala za nepogrešljivo večščino, čeprav so še vedno obstajali glasovi, da bi človeštvo bolje shajalo brez nje. (Furedi)

Ambivalenca do branja se zdi zanimiva in vznemirljiva. Pri tem opazimo vsaj dve težnji, ki ga zavirata. Prva je togo pedagoško poudarjanje njegovega pomena, ki popolnoma spregleda, da je branje (književnosti) predvsem dejanje svobode, in s svojim pristopom bolj odvrča kot spodbuja k branju. Še nevarnejše pa so seveda težnje, ki odprto odvrčajo od branja. Posebej zato, ker se, za razliko od pedagoškega spodbujanja, ravno te svobode, ki jo književnost ponuja, dobro zavedajo. Branje (leposlovja) je vselej tudi subverzivno dejanje.³

Naslednje zanimivo in vznemirljivo vprašanje je tudi, kdo ali kaj določa, kaj je primerno branje in kaj dobra knjiga. Smernice so se skozi zgodovino, če se omejimo samo na mladinsko književnost, spreminjale. Šele obdobje romantike je nekoliko razgibalo njene perspektive, saj so bile pred tem v njej zaželene izrazito nabožne in moralne poteze. Tudi to, da je prva knjigarna za otroke nastala v Londonu leta 1750, prva otroška knjižnica pa leta 1803 v ZDA, pove veliko⁴, še posebej v primerjavi s podatkom, da prve knjižnice datirajo v 3. tisočletje p.n.š.⁵ Mladinska književnost še danes zlahka postane žrtev različnih omejitev. Ne nazadnje: ni že določanje starosti (C, P, M) in primernosti tem neke vrste cenzura? In še pomislek: koliko je lahko knjiga, posebej v primerjavi z nazornejšimi in lažje dosegljivimi mediji, bralcu škodljiva?

Splošno sprejeto dejstvo je, da človeštvo prehaja iz pisne v digitalno dobo (Furedi, Škamperle). Kakor je na prehodu iz ustnega v pisni način prišlo do sprememb v obliki mišljenja, čustvovanja in medosebnih odnosov, tako tudi na prehodu iz pisnega v digitalno prihaja do tovrstnih sprememb, ki jih danes še ne

³ Vsi poznamo roman in nadaljevanko Deklina zgodba Margaret Atwood. Poleg opisanih grozodejstev totalitarnega sistema, je po mojem mnenju tam najhujša oblika nasilja ravno prepoved branja. Gre za zajedanje v intimni svet, kjer besedil ne sme biti niti v lastni sobi in kjer dobijo vrednost po nesreči ohranjene zastarele trivialne revije. Stvar gre tako daleč, da so celo napisi na trgovinah spremenjeni v ikone.

⁴ Podatek naveden iz: Kramberger, Darja: *Razvoj in dejavnost pionirskih knjižnic v Mariboru ter revija Otrok in knjiga*, v: *Splet znanja in domišljije: zbornik ob petdesetletnici mladinskega knjižničarstva v Mariboru 1953-2003*, Maribor, Mariborska knjižnica, 2006.

⁵ *Osnove knjižničarstva*, Ljubljana, Posebna izobraževalna skupnost za kulturo, 1987.

moremo natančno opredeliti. Vendar so tukaj in tega ne bomo mogli zaježiti; z njimi bomo nekaj pridobili in nekaj izgubili.

Pri tem je nujno zavedanje, da ni primerno vzporejati branja z digitalnimi mediji in mladostnikom panično prepovedovati zadnje v korist prvega. Pravzaprav smo ob vseh novostih, četudi niso zarezale tako temeljito kot omenjeni prehod, ravnali podobno: ob pojavu filma smo priporočali in se bali za gledališče, slikanje naj bi izpodrinila fotografija, zgoščenke longplejke, poslušanje radia in gledanje televizije nikakor ne bi smelo nadomestiti branja, ipd. Bistveno pa je, da se moramo vsi, tako mladi kot odrasli, naučiti rokovati z vsemi mediji, ki so na voljo in to tako, da poskušamo vzdrževati zdravo mero in ravnotežje med njimi.

Bibliopedagoške ure skozi različna starostna obdobja

V nadaljevanju bom na kratko spregovorila o svojih izkušnjah pri praktičnem delu z različnimi skupinami mladih bralcev, od vrtca do zaključka osnovne šole.

Kadar pridejo na pravljичne ure predšolski otroci iz prvega starostnega obdobja, to za njih predstavlja enega prvih (skupinskih) obiskov knjižnice. Navadno jih že prihod na cilj malo utruja. Zvedavo in rahlo prestrašeno vstopajo v pravljичno sobo, pogumnejše med njimi premamijo igrače. Seveda ne morejo dojeti vsega, kar so slišali, dobijo pa vtis, kako je v knjižnici in na pravljični uri. Predšolski otroci iz drugega starostnega obdobja pa so neverjetno zainteresirani. Bibliopedagoške ure z njimi so praviloma polne navdušenja. Tem otrokom že sam obisk knjižnice predstavlja vrhunsko doživetje. Skoraj brez izjeme izredno radi poslušajo pravljice, v pogovoru so iskri, neposredni in ustvarjalni. Če kdo med njimi že zna brati, je na to zelo ponosen in to tudi rad pokaže.

Takšen način dela doseže vrhunec nekje v tretjem razredu osnovne šole. Tretješolci še vedno izjemno radi poslušajo pravljice in se veselijo obiska knjižnice. Zelo pomembno je dejstvo, da je v tem obdobju še vedno prisotna pristna otroška domišljija, ki se ji pridružijo povečane kognitivne sposobnosti. Kombinacija obojega je idealna za bibliopedagoške ure, ki so splet znanja in domišljije.⁶ Mestoma že lahko občutimo sledi upornišva in nejevolje, čeprav je veselje nad obiskom knjižnice in pravljično uro v ospredju. Začnejo nastajati razlike med tistimi, ki radi berejo in drugimi, ki imajo s tem težave. Prav tako se nakazujejo zametki bralcev, ki preferirajo stroko in tistih, ki imajo raje leposlovje. Zato je pomembno, da takšni skupini predstavimo tudi knjige s strokovno vsebino. V Mariborski knjižnici je na voljo veliko vsebinsko in oblikovno vrhunsko opremljenih knjig, ki otroke zelo očarajo. Predvsem pa na ta način spoznajo, da se v knjigah ne skrivajo samo pesmice in zgodbe, ampak obširna paleta znanja in najrazličnejših vsebin.

Z vsakim naslednjim razredom upornost in nejevolja nad tem, da morajo priti v knjižnico, naraščata. Otroci vedno manj iskreno pokažejo navdušenje. Odprto sprejemanje nad tem, kar jim ponujamo, izzveneva. Njihova kritičnost se počasi začne obračati v vsesplošno zavračanje. Razlike med tistimi, ki radi berejo in tistimi, ki (trdijo, da) ne, se poglobijo.

⁶ Kakor je razvidno iz prejšnjih opomb, je to tudi naslov zbornika, ki ga je izdala Mariborska knjižnica ob petdesetletnici mladinskega knjižničarstva v Mariboru.

V tem obdobju se zgodi še en, vsaj za Mariborsko knjižnico, zelo pomemben prelom. Gre za to, da pri nas skrbno negujemo dolgoletno tradicijo pripovedovanja pravljic. Nekje ob zaključku petega razreda pa primarno zanimanje za poslušanje pravljic izgine. S tem nikakor nočem trditi, da se v višjih razredih ne da pripovedovati, vendar so potrebne pazljivejše predpriprave in skrben nabor pravljic. Povedati hočem, da se z izgubo zanimanja za pravljice izgubi tudi univerzalni jezik, ki ga nosijo v sebi in ki brez dodatnega napora združi v celoto mlade poslušalce s pripovedovalcem in knjižnico. Od tega trenutka naprej je primerno poiskati drugačne vsebine, ki nagovarjajo mlade.

Z mladostniki tretje triade se največ srečujemo s sedmošolci, ki v našo knjižnico prihajajo v okviru projekta Rastem s knjigo. O navdušenju nad obiskom ni več niti sledu. Nejevoljo in celo upornost radi pokažejo, vprašanje je samo, kako izrazito. Velik izziv je, kako zmehčati njihov odpor in jih celo privabiti k sodelovanju. Izmenjava različnih mnenj je izrednega pomena in mladostniki običajno začnejo sodelovati, če začutijo, da tisti, ki bibliopedagoško uro vodi, ne nastopa iz pozicije moči, ampak si iskreno želi izmenjave bralnih izkušenj in sploh vsega, kar je povezano s tem.⁷ Tudi kadar se pogovarjamo o izbrani knjigi, ki ji običajno posvetimo največ pozornosti, je zanimiveje, če se dialog med izvajalcem in občinstvom vzdržuje.⁸ Sledi predstavitev bralnih predlogov, s katerimi mora biti tisti, ki jih predstavlja, dobro seznanjen. Spodbudno je tudi, če je pripravljen podeliti kakšno posebno izkušnjo, ki se je morebiti pojavila v procesu prebiranja določene knjige.

Skoraj vedno se izkaže točna trditev Klemna Laha, »da ni otroka, ki ne bi rad bral. Res pa je, da se nam tako včasih zdi, ker berejo knjige, ki jih ne zanimajo.« (Lah, Klemen: *Vsaka resnična zgodba je neskončna ali kako mlade spodbuditi k branju*, v: *Otrok in knjiga*, 2017, št. 98, str. 24). K temu bi dodala le, da morajo mladostniki v vsakem trenutku vedeti, da je branje njihova svobodna izbira.

Zadnja tri leta se je ob koncu srečanj Rastem s knjig začelo dogajati, da so učenci, zlasti dekleta, za bralne predloge kazali večji interes kot v preteklosti. Fotografirali so naslovnice ali so si knjige, če je bil čas in navdušenje res nestrpno, ob koncu srečanj kar izposojali. Na tej osnovi je nastala tvegana zamisel, da bi v Mariborski knjižnici ponovno začeli z izvajanjem lastne dejavnosti, namenjene mladostnikom.

Kl(j)ub temu berem!

V pripravi nove aktivnosti je sodelovala celotna ekipa Pionirske knjižnice Rotovž, ki se je projekta lotila zelo premišljeno. Prva skrb je bila namenjena imenu, za katerega nismo želeli, da bi zvenelo dolgočasno in preveč pedagoško. Naziv Kl(j)ub temu berem! se je zdel dovolj privlačen in uporen, da smo upali, da mladostnikov, če jim že ne bo prebudil radovednosti, vsaj odgnal ne bo.

Naša naslednja skrb je bila, kako obvestiti ciljno populacijo in jo prepričati, da bi v svojem prostem času prihajala v knjižnico. Največ je bilo narejenega v Pionirski knjižnici Rotovž, pa tudi v drugih

⁷ Mladostniki se pogosto razgovorijo ob povsem preprostih, vendar nepričakovanih vprašanjih: imenujte naslov najbolj tečne knjige; imenujte naslov knjige, ki je niste želeli prebrati do konca; ali si pri odgovarjanju bralne značke vsebino knjige tudi izmislite; ste potovali po neturističnih krajih, kjer pisava ni bila latinica, tiskovin pa sploh ni bilo; ste kdaj srečali nepismenega odraslega; kaj in koliko berejo vaši starši, ipd.

⁸ Ena od možnosti je, da ob vhodnih podatkih povedo, kakšno zgodbo bi napisali oni, če bi bili pisatelji. Primer: *Avtobus ob treh* je nastal na osnovi basni *O mestni in poljski miški*. Če imamo naslov romana in poznamo vsebino in nauk basni, kakšna zgodba bi na tej osnovi lahko nastala?

primestnih enotah Mariborske knjižnice, kjer smo knjižničarji na izposoji neutrudno nagovarjali mlade bralce in njihove starše, kadar smo presodili, da imamo pred seboj zainteresirane ljudi. Povezali smo tudi s šolami in iskali osebne stike s tistimi učitelji in knjižničarji, ki svoje učence poznajo in jih znajo ustrezno nagovoriti. Izkazalo se je, da so osebni stiki obrodili največ sadov, čeprav sta tudi spletna stran in facebook Mariborske knjižnice odigrala pomembno vlogo. Cilj, ki smo si ga zastavili, je bil doseči vsaj tri mladostnike.

Priprave so stekle v začetku septembra, zadnjo sredo v mesecu pa smo že imeli poskusno srečanje. Na naše veliko presenečenje se je odzvalo kar deset otrok. Na tem prvem srečanju smo se začeli dogovarjati o vsebini naših srečanj in o rednem terminu, v katerem bi našo dejavnost izvajali. To se je izkazalo za največji problem, saj so mladostniki tako zasedeni, da ni niti en predlog ustrejal vsem prisotnim. Na koncu smo se odločili, da se bomo dobivali enkrat mesečno, ob sobotah, ob 11.30.

Glede vsebine srečanj smo se lažje dogovorili. Naša prva zamisel je bila, da bi bil osrednja tema naših srečanj Primož Suhodolčan. Želeli smo, da bi obravnavali njegova dela in si pogledali film *Košarkar na bo*, medtem pa bi si z njim dopisovali in ga kot osrednjega gosta na koncu šolskega leta povabili na literarni pogovor. Žal pa je moral pisatelj zaradi prezasedenosti srečanje z nami zavrniti. Prisiljeni smo bili izdelati nadomestni načrt. Odločili smo se, da bomo prva štiri srečanja kljub vsemu posvetili Suhodolčanu, njegovemu filmu in dopisovanju z njim. Veliko smo se pogovarjali o razlikah med literarno podlago in filmsko izvedbo. Spoznavali smo Suhodolčanov humor, analizirali medosebne odnose in spoznavali slovenske igralce.

S tem smo s spoznavanjem Primoža Suhodolčana zaključili. Ker smo kljub vsemu želeli ohraniti osrednjo temo naših srečanj, smo se odločili za nadaljnje spoznavanje novejšega slovenskega mladinskega filma in izbrali film *Gremo mi po svoje 2*. Razloga za takšno odločitev sta bila dva: mladostniki so ob gledanju filma neizmerno uživali, poleg tega pa smo se odločili, da bo naš osrednji gost eden izmed glavnih igralcev v filmu, Tadej Toš, ki je tudi ambasador Mariborske knjižnice.

Želeli smo tudi, da bi spoznavanje filmov teoretično in praktično poglobili. Zato smo na eno izmed srečanj povabili Hano Repše, ki nas je najprej teoretično seznanila z značilnostmi animiranega, igranega in dokumentarnega filma. V delavnici animiranega filma, ki je sledila teoretičnemu delu, smo posneli kratek animirani film, ki je hkrati reklama za Kl(j)ub temu berem! in je objavljen na spletni strani in facebooku Mariborske knjižnice.

Srečanja potekajo tako, da so člani tudi aktivno udeleženi, preko skupinskih iger ali posameznih predstavitev. O tovrstnih vsebinah se dogovarjamo skupaj in za vsak naslednji obisk sproti. V osmih srečanjih, kolikor smo jih imeli, se je izoblikovala ekipa stalnih članov, njihov obisk pa, običajno zaradi dodatnih obveznosti, ki jih imajo, niha med pet in devet mladostnikov.

Za konec še o načrtih za morebitno naslednjo sezono. Želimo si, da bi se članstvo povečalo še vsaj za tri nove člane in da bi naše aktivnosti med mladostniki zbudile toliko zanimanja, da bi postale reklama sama po sebi. Nekoliko več časa bi želeli posvetili bralnim izmenjavam in živahnejši razpravi o bralnih in življenjskih izkušnjah. Vključiti želimo tudi več dinamičnega in praktičnega dela, s še več gosti in povezavami z drugimi kulturnimi institucijami.

